

OBSERVAȚII ISTORICO-ETIMOLOGICE
PRIVIND MACROTOPONIMELE
TRANSILVANIA ȘI ARDEAL

LAURENȚIU NISTORESCU

Centrul de Studii Dacoromanistice „Lucus”, Timișoara

Cuvinte-cheie: *Transilvania, Ardeal, toponimie, substrat*

Una dintre erorile marginale, dar frecvente, care se fac în analiza celor două macrotoponime este prezumția că cele două ar fi integral sau cvasiintegral sinonime. Eroarea este într-o mare măsură scuzabilă, dacă avem în vedere faptul că, de-a lungul istoriei, conținutul celor două etichete regionale – care au dobândit însă și dimensiuni politico-instituționale – s-a metamorfozat într-o măsură deloc neglijabilă. O constantă semnificativă, chiar identitară, a rămas: ambele au păstrat o legătură nemijlocită cu spațiul intracarpatic sau cu diviziuni majore ale acestuia. Geografia modernă a statuat, de altminteri, în temeiul unei tradiții mai mult sau mai puțin echivoc receptate, că termenul **Ardeal** este aplicabil spațiului intracarpatic propriu-zis (adică a ansamblului regional format din bazinele riverane Mureș-Târnave, de până la pătrunderea Mureșului în coridorul Zarandului, Oltul superior, de până la intrarea în pasul Turnu Roșu și, respectiv, Someșuri, de până la intrarea în ținutul Sătmarului), în vreme ce toponimul **Transilvania** se aplică unei extensii vag definite a acestui spațiu, care adaugă regiunii eminentemente intracarpatică, în totalitatea lor sau doar parțial, provinciile Maramureșului, Sătmarului și Bihariei, respectiv (într-o accepțiune mai riguroasă, dar și de dată mai recentă), toate acele teritorii care s-au reunificat cu România la 1 Decembrie 1918, cu

excepția Banatului. Pentru mai buna înțelegere a contextului cultural în care au evoluat cele două toponime, trebuie să amintim că, la sfârșitul Primului Război Mondial, niciunul dintre ele nu mai funcționa decât ca referențial geografic: formațiunea politică a Transilvaniei (care funcționase când ca principat autonom¹, când ca stat *de facto* independent²). Ca atare, sensurile induse de asocierea cu instituția politică au rămas fără corespondent; dar este de reținut aspectul că, de-a lungul celor circa șapte secole de utilizare cu această valoare de întrebuițare (care, inevitabil, influențează și în prezent receptarea într-un sens mai lax sau mai restrictiv a elementelor toponimice în discuție), aria de aplicare a cunoscut modificări în funcție de contextele politico-istorice, cu un minim restrâns la spațiul intracarpatic (perioadă când, fatalmente, termenii Ardeal și Transilvania au putut fi receptate cu justă măsură ca sinonime) și un maxim, pentru noțiunea Transilvania, extins până spre cursul nord-mureșean al Tisei. Să mai adăugăm, fără a insista asupra acestui aspect, că valoarea de întrebuițare politico-instituțională a celor două toponime a fost puternic influențată de utilizarea în paralel a mai multor denumiri pentru una și aceeași entitate politico-instituțională, situație foarte frecventă în Europa Evului Mediu (și nu numai), dar amplificată de natura multilingvistică a administrației principatului intracarpatic: în afara termenilor Ardeal și Transilvania/Transylvania³, se aflau în uz

¹ Principatul Transilvaniei s-a constituit ca formațiune politică unitară treptat, în decursul secolelor X-XII, pe parcursul formării regatului medieval al Ungariei, în interiorul căruia și-a păstrat individualitatea instituțională până în 1541, când s-a afirmat ca stat independent în contextul cuceririi Ungariei de către Imperiul Otoman. O a doua tapă de funcționare autonomă ca instituție politică a Transilvaniei s-a desfășurat după cucerirea sa de către Imperiul Habsburgic, în 1699, și până în 1866, când nou-formatul Imperiu Austro-Ungar a desființat structurile instituționale ale provinciei.

² În perioada 1541-1699, Principatul Transilvaniei a funcționat ca stat de sine stătător, dar formal aflat în stare de vasalitate față de Imperiul Otoman.

³ Favorizat de predominanța limbii latine în administrația internă și diplomația epocii, termenul a dominat și preferințele surselor otomane, alături de formula *Erdel/Erdehstan*.

instituțional (respectiv, utilizate în documentele de cancelarie) denumirile Erdely⁴, Siebenburgen⁵, dar și Sedmiogrod⁶.

Cu aceste precizări introductive, ne vom opri mai întâi asupra problemei etimologice a toponimului Transilvania, afirmând dintru început că acesta nu ridică, în mod practic, nicio problemă. Atât în întregul său, ca substantiv propriu compus, cât și prin componentele sale constitutive (*trans-* sau, după caz, *ultra-*, respectiv, *silva/silvania*), termenul în discuție este unul eminent latin și nu a existat, în ultimele trei secole de dezbateri pe tema ”arheologiei” lingvistice, nicio luare de poziție cât de cât notabilă care să pună sub semnul întrebării această evidență. Două aspecte ar putea fi consemnate în plus, în această chestiune. Primul, și el îndeajuns semnalat, este că termenii constitutivi s-au perpetuat în limba daco-română direct din substratul latin, prin intermediul latinei dunărene târzii (a străromânei), neaflându-ne așadar în situația unei terminologii recuperate pe cale cultă, în epoca modernă, de ”re-latinizare”⁷ a limbii. Cel de-al doilea aspect ține de aria inițială de aplicare a constructului *Ultrasylvania/Ultra-Silvam*, termen a cărui primă atestare, așa cum o cunoaștem astăzi, datează din anul 1075, din vremea regelui maghiar Geza I: *Ultra silvam ad castrum quod*

⁴ Poate părea surprinzătoare tratarea distinctă a acestui termen, considerat îndeobște (și cu just temei) o traducere maghiară a termenului latinofon *Transilvania/Ultrasylvania*. După cum vom arăta mai jos, nu ne raliem la opinia potrivit căreia *Ardeal* și *Erdely* reprezintă variațiuni ale aceluiași etimon, ci au ajuns să consoaneze semantic doar de-a lungul unui parcurs istoric, favorizat de potențialul omofonic. Alte traduceri ale formulei latine: *Zalissia* (ruso-ucraineană), *Uberwald* (germanică).

⁵ Termen favorizat de sursele săsești și, în general, germanice.

⁶ Calchiere poloneză a formulei germanice *Siebenburgen/Șapte Cetății*; în sursele sârbo-bulgare *Semigradsko*, în cele rusu-ucrainene *Semyhorod*; de consemnat și utilizarea formulei latine *Septem Castra*.

⁷ Acest proces, care ar merita din partea cercetătorilor un efort analitic mai consistent, desfășurat în secolele XVIII-XIX ca dimensiune auxiliară a elaborării constructelor normative ale limbii (daco)române, a fost, *de facto*, unul de unificare a limbii vorbite, care a favorizat cu mai multă frecvență, dintre elementele de vocabular deja aflate în circulație pe arii mai mari sau mai mici, pe cele de origine latină.

*vocatur Turda*⁸. Evident, anul 1075 este aici un *terminus post quem*, documentul certificând faptul că constructul terminologic exista deja, dar era încă recent, iar aplicarea sa era legată de spațiul geografic în discuție. Că așa stau lucrurile, o demonstrează și referirile din notoria, pentru istoriografiile română și maghiară, ”Cronică a lui Anonymus”/*Gesta Hungarorum*, izvor care, deși redactat abia la începutul secolului XIII, consemnează, cu privire la realitățile geopolitice de la cumpăna secolelor IX și X, adică de la debutul epopeii maghiare în Bazinul Carpatic: *Gelu, dux Ultrasilvanus*⁹. Este mai mult decât evident că în acest orizont de timp trebuie plasată elaborarea toponimului Ultrasilvania, termen care prin structura sa – ”dincolo de pădure” – certifică faptul că a exprimat poziția de receptare a unui observator extern. Aducem aici în discuție un detaliu de natură istorică îndeobște ignorat: la data la care ducele român Gelu era înfrânt, iar cuceritorul Tuhutum primea jurământul frunțașilor Ultrasilvaniei¹⁰ la Așchileu, jumătatea sudică a spațiului intracarpatic (a Ardealului, respectiv, bazinul Mureșului superior-mijlociu și al Târnavelor) continua să ființeze, sub forma unei formațiuni politice de sine stătătoare (dar care va ajunge tocmai în acest orizont de timp sub presiunea pecenegilor), ceea ce istoriografia a etichetat drept ”voievodatul de Bălgrad”¹¹ – această

⁸ Pascu 1972, pg. 19 și urm.

⁹ *Anonymi (P. magistri) Gesta Hungarorum*, cap. 24, 26, 27, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Ed. Szentpetery E., vol. I, Budapesta 1937, p. 65, 66-67, 69, cf. Pascu 1972, pg. 19.

¹⁰ Nu știm care era numele pe care această formațiune politică (respectiv, prin elitele sale premaghiare) și-l atribuia ei înseși; știm însă că, în secolele care au urmat, sintagma Țara Silvaniei/*Terra Silvanus* a fost favorizată.

¹¹ Spre deosebire de ducatul lui Gelu/Țara Silvaniei, cucerit de maghiari în urma unei singure campanii militare, acest voievodat va fi cucerit în etape, într-un proces care va dura cel puțin încă un secol după descoperirea orașului Alba Iulia de către Gyula cel Bătrân și în care maghiarii se vor confrunta nu numai cu autohtonii, ci și cu pecenegii. Ținutul Bârsei și depresiunile din Carpații Orientali vor fi ultimele teritorii intracarpatică aduse sub autoritatea maghiară (și doar cu ajutorul Ordinului Teuton, respectiv, al contingentelor de secui), abia în ajunul marii invazii tătaro-mongole din 1241. Formațiunea cu centrul la Alba Iulia a mai fost denumită în unele izvoare ”ducatul lui Beliud”, probabil, după numele

stare de fapt, care se va perpetua cel puțin trei generații, fiind certificată o dată în plus de legenda descoperirii orașului Alba Iulia¹² de către ducele de atunci al Ultrasilvaniei, Gyula cel Bătrân¹³, cu prilejul unei vânători (recte, a unei expediții de recunoaștere) efectuate la sud de marginile ducatului pe care îl stăpânea și care, până la pierderea bătăliei cu regele Ștefan din anul 1002, de către nepotul său Gyula cel Tânăr, nu era încă anexat regatului Ungariei¹⁴. Este, așadar, de netăgăduit faptul că, până la începutul secolului XI, teritoriul eminentamente intracarpatic era ocupat de două formațiuni politice distincte una față de cealaltă - și poate că istoricii contemporani ar trebui să acorde mai multă atenție "detaliului" că această diviziune o prelungea pe cea din epoca daco-romană, când în același spațiu funcționau Dacia Porolissensis și Dacia Apulensis! – denumirea de Ultrasilvania fiind, la acel orizont de timp aplicat regiunii de la nord de Muntele Mare, iar cea de Ardeal, celei de la sud. În mod vădit, această disjuncție terminologică s-a estompat însă cu timpul, constituirea unei singure formațiuni politice (Voievodatul/Principatul Transilvaniei, care prelua numele uneia și capitala celeilalte formațiuni predecesoare) făcând-o irelevantă. Merită însă să observăm că amintirea unei stări de fapt anterioare continua să se perpetueze în societatea transilvăneană și după alte două veacuri: așa-numita "răscoală de la Bobâlna" din 1437-1438,

conducătorului său politic din momentul întâlnirii cu Gyula cel Bătrân (Pop 2011, pg. 158).

¹² Despre aceasta, izvoarele (vezi nota următoare) fac mențiunea unanimă că era localizată în Ardeal: *civitas Alba in Erdeluel* (*Chronicon Posoniense*, cap. 28, 46, în *Scriptores II*, p. 33, 36, cf. Pascu 1972, pg. 67-68).

¹³ Mărculeț 2010, pg. 164-165.

¹⁴ Detaliile acestor episoade – prezența clanului Gyula pe tronul Ultrasilvaniei, descoperirea orașului Alba Iulia și conflictul dintre ducele Gyula cel Tânăr și regele Ștefan – sunt relatate în *Cronica de la Buda*, *Cronica de la Pojon/Bratislava*, *Cronica de la München* și *Cronica lui Henric de Mugeln*, precum și în mai multe izvoare bizantine. Deosebit de semnificativ, din perspectiva noastră, este faptul că autorii acestor izvoare precizează cât se poate de explicit că Alba Iulia era un oraș mare, întemeiat de romani. Denumirea maghiară a Albei Iulii, Gyulafehérvár, surprinde tocmai momentul înstăpânirii lui Gylas Maior (Gyula cel Bătrân) asupra acestui centru politic.

care a debutat, de altfel, prin întrunirea unui „parlament al stărilor” din nordul Transilvaniei, a afectat aproape exclusiv Țara Silvaniei (Ultrasilvania), în vreme ce teritoriile sudice ale principatului beneficiau de o pace socială, care a permis întărirea familiei nobiliare românești a Huniazilor.

Ajungând astfel la cel de-al doilea toponim în discuție, Ardeal, avem obligația metodologică de a preciza că, până către jumătatea secolului XX, canonul interpretativ etimologic, împărțit la acea vreme și de cea mai mare parte a autorilor români, l-a constituit derivarea termenului din vocabula maghiară *erdő*/pădure. Treptat, pe măsura intensificării efortului de analiză și a reducerii presiunilor ideologice, au ieșit la iveală numeroase elemente de invalidare a acestei – până la urmă doar – ipoteze de lucru¹⁵. Vom trece în revistă, în cele ce urmează, fără pretenția exhaustivității, elementele de invalidare – nu înainte însă de a face o precizare de ordin conceptual: în opinia noastră, trebuie să vorbim despre o invalidare parțială, cazul analizat punându-ne în fața unei rare (dar nu rarissime) situații de dublet toponimic formal (cvasi)omofon, dar disjunct semantic. Într-adevăr, termenii Ardeal și Erdely, primul (după cum vom vedea mai jos) derivat din radicalul indo-european *deal/dhal*, iar cel de-al doilea dintr-un element de vocabular (sus-amintitul *erdő*) pe care limba maghiară și l-a format în etapa sintezei sale europene¹⁶, cel mai probabil sub presiunea celto-germanicului *Erde*¹⁷, au prin puterea etimoanelor lor, încărcături de sens diferite – „Ținutul

¹⁵ Amintim aici (și subscriem la) opinia exprimată de Sorin Paliga, că o eventuală derivare a termenului românesc de la maghiarul *erdő* ar fi trebuit să conducă, pe baza normelor fonetice, la forma *Erdei* sau *Ardei* (Paliga 2006, sub voce/pg. 33-34).

¹⁶ Asupra acestui aspect (pe care nu vom insista, dat fiind că este periferic demersului nostru) s-au formulat o serie de opinii, care pot fi sistematizate în două categorii: fie termenul a fost construit după așezarea în Pannonia, prin valorificarea unor elemente ale fondului lingvistic autohton (premaghiar), care se aflau într-o anumită relație cu termenul germanic, dar au suferit o nuanțare de sens; fie, dimpotrivă, termenul (radicalul său) a făcut parte din zestrea pre-europeană a limbii maghiare, fixându-se apoi semantic în relație cu substratul pannonic.

¹⁷ Atestările scrise, antice, ale termenului ne obligă să luăm în considerare cel puțin o contaminare celto-germanică.

denivelat/deluros” în primul caz, „Ținutul păduros” în cel de-al doilea – dar au ajuns să îmbrace, inclusiv datorită circulației lor paralele și având același referențial toponimic în provincia intracarpatică, un aspect fonetic foarte apropiat. Dar motivul fundamental pentru care nu putem expedia soluția etimologică pentru toponimul românesc *Ardeal* pe seama radicalului maghiar *erdő* este pe cât de simplu, pe atât de categoric: termenul care a stat la baza celui românesc este atestat **în scris**, gata compus (avem de-a face, totuși, cu un cuvânt compus!¹⁸) și deja funcțional ca toponim, cu mult înainte ca maghiarii să aibă vreo legătură cu spațiul eminentamente european. Astfel, Antichitatea latină consemnează formula din care a derivat cuvântul românesc *Ardeal* printr-o deloc limitată serie de consemnări în izvoare scrise și atestări epigrafice¹⁹. La loc de cinste stă mențiunea lui Iulius Caesar, din *De Bello Gallico*²⁰, unde toponimul este atestat sub forma *Arduenna*, formă care s-a conservat²¹, foarte puțin alterată, până în zilele noastre: *Ardennes/Ardeni*. Contextele de utilizare – *Arduennam abditis/ascunzișurile ardene*, *Arduennae partis/părțile ardene* și *Arduennam silvam/pădurile ardene* – clarifică și aspectul, de interes pentru noi, că sensul primar al radicalului toponimic nu făcea trimitere la pădure (altminteri, sintagma *Arduennam silvam* ar fi fost pleonastică), deci se diferențiază net, sub raport semantic de maghiarul *erdő*. Larga circulație a acestui termen, favorizată deopotrivă de ampla dispersie migratorie a celto-galilor în Europa (inclusiv bazinele Dunării mijlocii și Dunării de Jos²²) și Asia Mică, cât și de excepționalul

¹⁸ Printre cei care au semnalat acest aspect se numără Paliga 2006, pg.33-34

¹⁹ Dintre inscripțiile care includ elementul nostru toponimic pot fi amintite CIL VI 00046 (o epigrafă din Roma, care reține forma *Arduinne*) și CIL XIII, 07848 (Düren, Germania Inferior, o invocăție către *deae Arduinnae/Ardbinnae*); vezi și EDCS 1.

²⁰ Caesar, *De Bello Gallico* 5, 3; 6, 29; 6, 33. Altă atestare: Tacitus, *Annales* 3, 42: ... *petebanque saltus quibus nomen Arduenna...*

²¹ În cazul macrotoponimelor, conservarea de-a lungul mai multor epoci istorice constituie regula și nu excepția.

²² Cea mai consistentă prezență celtică în bazinul dunărean, generând ample interfețe cu populațiile autohtone traco-dacice, s-a stabilit în urma mării migrații din sec. IV î.Hr. și a durat, prin formațiuni etnopolitice precum boiomii, tauriscii,

vehicul cultural care a fost limba latină, este pusă în evidență de numeroase alte toponime asociate: *Arden* și *Ardeley* (Britania/Anglia), *Ardelve* (Scoția), *Ardin* (Galia/Franța), *Arda*²³ (râu în Tracia/Bulgaria), *Ardea*²⁴ și *Ardelica* (Italia), *Ardnin* (Noricum/Austria), *Ardail* (Armenia), *Ardal*, *Ardajin* și *Ardil* (Persia/Iran) ș.a.m.d. La acestea se adaugă, din spațiul daco-românesc, toponime precum *Ardeova* (Cluj), *Ardud* (Satu Mare), *Ardușat* (Maramureș) și o nesfârșită listă de derivate ale elementului de referință Ardeal, dispersate în toate regiunile²⁵. În același sens, merită readusă în atenție și o consemnare a macrotoponimului nostru, în formula *Ardil/Arduil*, în contextul așa-numitei corespondențe khazare²⁶, redactată la jumătatea sec. X, dar făcând trimitere la o realitate din primele decenii ale sec. VIII²⁷. Identificarea acestui ținut cu Ardealul intracarpatic este însă discutabilă: analiza logico-istorică face mai

scordiscii etc., sau chiar structuri statale ca regatul de la Tyllis, până la încorporarea durabilă a teritoriilor acestora în Imperiul Roman (sec. I î.Hr.-I d.Hr.).

²³ Afluent al Mariței; considerat de cei mai mulți filologi ca având origine tragică (*Paliga*, 2006, *sub voce*); după cum vom vedea, atribuirea tragică (sau traco-anatoliană) este la rândul său întemeiată, ceea ce ne conduce obligatoriu spre concluzia că ne aflăm în fața unui element de substrat indo-european.

²⁴ Provincia Lazio; atestat încă din sec. V î.Hr., aceeași observație privind substratul indo-european ca și la traco-bulgarul *Arda*.

²⁵ În cazul acestora, este însă dificil de disjuns între situațiile de difuziune toponimică derivată prin circulația istorică (care constituie, fără îndoială, cea mai mare parte a cazuisticii) și eventualele spețe autonome.

²⁶ Este vorba de corespondența dintre regele Khazariei Iosif al lui Aaron și rabinul Hasdai ibn Șaprut din Cordoba, care invocă, în vecinătatea Mării Negre și a Imperiului Bizantin, un oarecare ținut *Ardil/Ardail*, bogat în aur și argint. Kostler 1987, pg. 58-79, 225-232; Khazars 1.

²⁷ Datările propuse pentru schimbul de scrisori oscilează între anii 954 și 961 (când maghiarii se instalaseră durabil în Pannonia și începuseră pătrunderea în spațiul carpatic, dar nu aveau încă o imagine geografică completă a acestuia). Evenimentele în a căror relatare este menționat și ținutul *Ardil* au avut loc cu cel puțin două secole mai devreme, cel mai probabil în anul 731, când o parte a Ardealului intracarpatic se află sub hegemonia avarilor, bulgarii turanici sunt instalați durabil (în cadrul unui stat recunoscut de Constantinopol) în zona balcanică, iar o grupare de alani, alungată de războaiele arabo-khazare din zona sud-caucaziană (localizarea armeană a *Ardilului!*) tocmai se stabilește în Scitia Minor/Dobrogea, unde va fi rapid asimilată.

plauzibilă o localizare în vechea Armenie, iar o eventuală relație cu zona carpatică i-ar implica nu direct pe khazari, ci pe avari sau pe bulgarii turanici – ce-i drept, desprinși din același conglomerat desemnat drept ”Imperiul de Itil” asupra căruia stăpâna regele Iosif al lui Aaron, care avea să exercite, în secolele VIII-IX, o anumită influență și asupra proto-maghiarilor. Valoarea de exemplu a Ardilului khazar rămâne, în sensul în care el întărește observațiile deja formulate cu privire la larga circulație și originea de substrat indo-european a elementului toponimic analizat.

Străvechimea termenului *Ardeal* – respectiv, a ipostazelor pe care acest cuvânt, altminteri constantă sub aspect structural și semantic, ba chiar și din perspectiva puterii de circulație, care a favorizat valoarea de întrebuițare ca toponim – întărește interpretările, tot mai larg acceptate în ultimele decenii, potrivit cărora ne aflăm în fața unui element de vocabular, indubitabil compozit, generat dintr-un palier al substratului indo-european cu certitudine preroman, dar căruia constructul cultural generat de universalizarea limbii latine i-a conferit cadrul ideal de conservare, delimitându-l totodată într-o plajă de înțelesuri restrânsă, specifică substantivelor proprii. În acest context, se pune întrebarea, vizavi de prezența acestui element toponimic în limba română (daco-română), dacă avem de-a face cu preluarea sa din fondul terminologic aflat în circulație în spațiul european, grație moștenirii latine, eventual greco-latine, sau el valorifică piese ale substratului propriu, traco-dacic? Mai multe argumente pledează tranșant pentru a doua variantă. Astfel, avem a observa că elemente de vocabular prezumabile a fi servit ca etimon pentru Ardeal există în mai toate marile idiomuri cu care ansamblul traco-dacic s-a aflat în contact anterior integrării sale în civilizația romană: *Erde* la germani (care, raportat la celticul Arduenna, pare a reprezenta calchierea termenului deja compus), *dal/del* la iliri (radical care a generat, printre altele, etnonimul *dalmatai/delmatae* și toponimul regional asociat, preluat de romani, Dalmația²⁸), *del/thall* la greci (cu o excepțională productivitate

²⁸ O dezvoltare a subiectului, la Paliga 1988. Toponimul regional Dalmația este, de asemenea, asociat cu toponimul urban Dalmium/Dalminium, situat în spațiul dalmato-ilir, în actuala Croație, în apropiere de cetatea antică Naronă (Strabon 7, 5, 5)

terminologică, ce cuprinde termeni precum *Thalassa*, *Delos*, *Delphoi*, *Dedalos* ș.a.), *tel* la etrusci și protolatini ș.a.m.d. – ceea ce lasă puțin loc de îndoială cu privire la prezumția că idiomurile traco-dacice dispuneau, la rândul lor, de un element cvsiiidentific. De altfel (și acesta este un argument de sine stătător) dispunem de o serie largă de atestări scrise a acestui termen în cotext lingvistic tracic/traco-dacic, pe lângă consemnarea unor toponime precum Dalatarba, Delkos, antroponime precum Sadalas etc., fiind de evocat, aici, cele două inscripții de la Duvanli: *ēuziē...* *dele* / *mezēnai*, respectiv, *Dadalemes*²⁹. Nu în ultimul rând, un alt argument în favoarea ipotezei că limba română deține termenul Ardeal direct din substrat este faptul că radicalul acestuia - *deal* - funcționează ca termen de sine stătător în toate ariile limbii române (inclusiv în cele ale dialectelor sud-balcanice) și, în plus, a generat un număr semnificativ de derivate: deluros, derdeluș, Predeal, Dalnic, Deleni etc.

Bibliografie selectivă

- Duridanov 1976 Duridanov, Ivan, *The Language of the Thracians*, Ed. Nauka i Izkustvo, Sofia
- Kostler 1987 Kostler, Arthur, *Al treisprezecelea trib: khazarii*, Ed. Nagard
- Mărculeț 2010 Mărculeț, Vasile (coord.), *Evul Mediu Românesc*, Ed. Meronia, București
- Paliga 1988 Paliga, Sorin, *A pre-indo-european placename: Dalmatia*, în "Linguistica", nr. 28, Ljubljana, pg. 105-108
- Paliga 2006 Paliga, Sorin *Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian*, Ed. Evenimentul, București
- Pascu 1972 Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia Cluj
- Pop 2011 Pop, Ioan-Aurel, *Rădăcinile medievale ale regiunii (provinciei) istorice Transilvania (secolele X-XIII)*, în Balogh, I.M., Grăf, R, Lumperdan, I, "Economia regională: ipostaze rurale și urbane", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Strabon 1972-1983 Strabon, *Geografia*, Vanț-Ștef, Felicia (ed.), Ed. Științifică, vol. I-III, București

²⁹ Duridanov 1976. De prisos să mai spunem că, la orizontul cronologic al acestor inscripții – datate în sec. V-IV î.Hr. – nu se putea pune problema unei asocieri cu termenul slav *delu*, indicat drept radical al cuvântului *deal* de majoritatea dicționarelor noastre, raportul cauzal fiind pur și simplu inversat: termenul slav a derivat, și el, din substratul comun.

Webografie:

Caesar

<http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall5.shtml> , 10.12.2015

EDCS 1

http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+13%2C+07848&r_sortierung=Belegstelle , 10.12.2015

Khazars 1

<http://legacy.fordham.edu/halsall/source/khazars1.asp> , 10.12.2015

Tacitus

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Tac.+Ann.+3.42&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0077> , 10.12.2015

Abrevieri:

CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*

EDCS – *Epiigraphik-Datenbank Clauss/Slaby*

THE TOPONYMS ARDEAL AND TRANSYLVANIA

(Abstract)

Key words: *Transylvania, Ardeal, toponymy, substrat*

The toponyms Ardeal and Transylvania are only partially synonymous. The linguistic evolution of those terms closely follows the historical process of formation and identization of the two geographical and geo-political units nominated. The latin origin of the Transylvania toponym and its components is clear, however, about the term Ardeal were made numerous assumptions. Recent research has revealed a more visible link with the Indo-European substrate.